

**МАСТАЦКАЕ ЎВАСАБЛЕННЕ ТОПАСУ “ДОМ” У АПОВЕСЦІ
ЛЮДМІЛЫ РУБЛЕЎСКОЙ “НОЧЫ НА ПЛЯБАНСКІХ МЛЫНАХ”**

Навук. кіраўн. – І. М. Гоўзіч, канд. філалаг. навук, дац.

У айчынным літаратуразнаўстве паняцце “топас” выкарыстоўваецца дастаткова актыўна, уключае ў сябе матывы, міфы, формулы і іншыя мастацкія вобразы, якія рэгулярна паўтараюцца / увасабляюцца ў творчасці пісьменніка, а таксама ў культуры ўвогуле і маюць асаблівыя прасторавыя характарыстыкі: “топас (ад грэч. *topos* – месца) – мастацкая прастора, увасобленая ў сістэме выяўленчых сродкаў твора. Перш за ўсё гэта тая рэальная прастора, месца (месцы), дзе адбываюцца тыя ці іншыя падзеі твора (твораў)” [3, с. 260].

У творчасці Людмілы Рублеўскай адметнае месца займае ўвасабленне топасаў дарога, дом / хата, лес і інш., ключавым з якіх становіцца топас “дом”, значнасць якога цяжка пераацаніць, бо ён вызначаецца “ярка выяўленай антрапацэнтрычнасцю, характарызуе не толькі структуру свету, але і стан і самаадчуванне ў ім чалавека” [1, с. 146]. Дом з’яўляецца “асяродкам асноўных жыццёвых каштоўнасцей, шчасця, дабрабыту, адзінства сям’і і роду” [2, с. 168]. Дом – гэта мадэль узаемаадносін паміж людзьмі, месца спакою і абароненасці дзе кожны чалавек адчувае сябе ўтульна.

Цікавай і адметнай спробай перанясення міфа на нацыянальную глебу становіцца твор Л. Рублеўскай “Ночы на Плябанскіх Млынах”. Сама пісьменніца вызначыла жанравую дэфініцыю твора наступным чынам – “містычная аповесць” што тлумачыцца сінкрэтызмам таёмнага, незвычайнага, містычнага, спалучэннем элементаў готыкі і міфалогіі ў межах аднаго мастацкага тэксту. Хранатоп аповесці лакальны: дзеянне адбываецца падчас рэвалюцыі ў старасвецкім доме ля Плябанскіх Млыноў, які апынуўся пасярод воднай стыхіі ў выніку паводкі Свіслачы і Нямігі. Пазнавальнай у творы з’яўляецца рэканструкцыя-рэцэпцыя знакамітых аповесцей XIX, пачатку XX і другой паловы XX стст.: “Шляхціца Завальні...” Яна Баршчэўскага, “Лабірынтаў” Вацлава Ластоўскага і “Дзікага палявання караля Стаха” Уладзіміра Караткевіча.

Пісьменніца плённа выкарыстоўвае гульню і інтэртэкст як элементы постмадэрнісцкай паэтыкі: сустрэчы і гутаркі сяброў у адзін з самых драматычных перыядаў гісторыі нагадваюць не толькі начныя аповеды падарожнікаў у доме шляхціца Завальні, але і размовы аматараў нацыянальнай гісторыі з містычнай, насычанай дэтэктыўнымі рысамі аповесці В. Ластоўскага, а галоўны герой “Дзікага палявання караля Стаха”, зноў такі фалькларыст і аматар мінуўшчыны, нібы трансплантуецца ў тэкставую прастору містычнай аповесці пачатку XXI ст. Падобнае перакрываванне тэксту класічных і сучаснага твораў, наяўнасць гістарычна-рэальнага і містычнага, міфічнага, звышнатуральнага дазваляе спадкаемніцы сапраўднага духу Альбарутэніі скіраваць чытача-рэцыпіента да разважанняў

па праблемах нацыянальнай ментальнасці і самаідэнтыфікацыі, здрады і вернасці ідэалам.

Ужо на самым пачатку твора топас “дом” стварае містычны каларыт твора, яго апісанне падаецца ў тыповым гатычным ключы: *“Гэты дом пабудаваў вар’ят у вар’яцкім месцы.*

І не было лепшага дому і лепшага месца ў гэтым вар’яцкім часе.

Агонь дабраўся да срэбнай стужкі, якая далікатна абвівала свечку з белага духмянага воску, вырабленага найначай пчалінай каралевай (хаця не, каралевы не вырабляюць воску, нават такога белага). Стужка адразу сціснулася, пачарнела, выяўляючы сваяцтва не з высакародным металам, а з паперай, цярплівай, як прыроджаная паслугачка, і гэткай жа пакорлівай любому гаспадару... Ад яе лісліва пацягнуўся струменьчык чорнага смярдзючага дыму, нагадваючы няшчыры клічнік напрыканцы палітычнага лозунгу” [4, с. 3].

Незвычайным з’яўляецца апісанне паводкі, якая адразае дом ад сусвету, набліжае яго семантыку да біблейскай прытчы пра Ноеў каўчэг, які супрацьпастаўляецца хаосу і разбурэнню. Падобна таму час у доме нібыта замаруджваецца, спыняецца. Нездарма ён парэўмоўваецца з Араратам¹, а цэнтр горада – з Венецыяй: *“Хвалі паводкі ля Плябанскіх Млыноў таксама былі халодныя – Свіслач і Няміга, разліўчыся, ператваралі цэнтр мястэчка ў сапраўдную Венецыю, і човен менчука, зваклага да пераменлівага настрою губернатараў і стыхіяў, слізгаў побач з дахам вагону конкі, які ледзь быў відзён над бруднымі хвалямі... Вось і гэты дом у чарговы раз зрабіўся незалежным востравам – а тая, што сабраліся тут, умелі цаніць часовую волю... Яны нават адпусцілі на сівернай вадзе адзіны стары човен – каб не было спакусы.*

– Наш каўчэг яшчэ не даплыў да Арарату! – з мансарды спускаўся чарнявы хлопец, трымаючы ў руках стос старых газетаў, знямае рэха старога свету, якое больш ніхто не хоча пачуць.– Таму не забывайце, што маё імя – Ной, і гэтае прычыны мусіце прызнаваць мяне за капітана” [4, с. 5].

Міфалогія ў творы Л. Рублеўскай прадстаўлена легендамі і паданнямі, звязанымі з Мінскам, якія па чарзе, нібыта ў кнізе “Тысяча і адна ноч” расказваюцца “жыхарамі каўчэга”. Сакральная лічба сем аб’ядноўвае гэтыя міфічныя гісторыі ў адзін цыкл:

1. “Гісторыя пра старую аптэку”: аповед пра прывід аптэкара Ёсафа, нібыта чарнакніжніка, што закахаўся ў шляхетную паненку Югасю і не дапамог менскаму маршалку і старасце Завішу “прысушыць” яе сэрца (*“Усе ведаюць аптэку ў Траецкім... Тую самую, што на літасцівым прывілеі яснавельможнага пана Аўгуста III адчыніў у 1748 годзе менскі радца пан Ян Давід Шэйба” [4, с. 8].*

2. “Гісторыя пра Плябанскія Млыны”: аповед пра незвычайныя скарбы, схаваныя там (*“Я не ведаю, чаму людзі так любяць страшныя гісторыі.*

¹ Паводле Бібліі, каўчэг спыніўся менавіта тут.

Вядома, усе прагнуць цудаў <...> Усе ведаюць, што паводкі бываюць у нас з-за Плябанскай плаціны. Пабудавалі яе дзеля млыноў... Адзін належыць дамініканскаму касцёлу, другі – архіерэйскаму дому. І закінутыя даўно млыны, але горад так і не змог прыбраць плаціну, якая ператварае раку ў гніючую сажалку, бо і касцёл, і царква запрасілі за сваю маёмасць гэтулькі, што гараджане паўвека збіралі грошы на выкуп. Але ёсць і іншае вытлумачэнне. Бо калісьці менавіта паўз гэтае месца плыў на рацэ абраз Маці Боскай Менскай... Супраць цячэння, са спаленага Кіева, кінуты ў ваду татарынам. Месцічы знайшлі абраз у Траецкім, бо раніцай над берагам з’явілася дзіўнае святло. Дасюль святыня перахоўваецца ў мінскіх храмах, і апякуецца нашымі горадамі, і, дасць Бог, будзе апекавацца вечно... Тым больш гавораць, што маляваны абраз рукою самога апостала Лукі” [4, с. 16]).

3. “Гісторыя пра Менскую ратушу”: аповед пра шляхціца, якія закахаўся ў прывід дома на вуліцы Зыбіцкай (“А здарылася гісторыя, пра якую я вам распавяду, у авантурным 18-м стагоддзі, як яго вычварна мянуюць, “век плашча ды кінжала”... У беларускім звычай была шляхецкая шабля. Або шастапёр – булава, якой растружчалі на двубоях косткі. Страшнейшая, чым меч, зброя. Бо згодна традыцыі, пакуль не паказвалася дастаткова крыві – гэта значыць, каб Німігай лілося, – двубой не перапынялі. А ад удару булавы крыві мала. Вось і ўзнікла, так бы мовіць, пакаленне прабітых чарапоў... Адным з характарных асобаў эпохі, безумоўна, былі браты Валадковічы: нашыя землякі – адсюль, з Меншчыны. Асабліва даўся ў знакі сучаснікам Міхал – піток, буяш, дуэлянт і аматар жаночага полу... Не дзіва, што ў магната Кароля Радзівіла зрабіўся Валадковіч улюбёным сябрам і таварышам на ігрышчах ды несамавітых выхадках. І ніхто не насмелваўся пярэчыць гэтаму боўдзілу і прапойцу, бо з Радзівіламі вадзіцца – усё роўна што цалавацца з Пацалуіным мостам у Траецкім...” [4, с. 24–25]).

4. “Гісторыя пра начны спектакль у Менскім тэатры”: аповед пра спектакль для знакамітага невылечна хворага італьянскага артыста М. у Мінску (“Здарылася гэта са мною, калі я яшчэ свята верыў у рамантыку і ў тое, што тэатр – сапраўдны храм. Я пасварыўся з бацькам і сышоў з дому. Два гады заняткаў у студыі давалі падставу верыць, што жыццё мае складзецца цікава і слаўна, не горш, чым у маленькага, аднойдзенага сапраўднымі бацькамі, лорда. Тады ў нашым гарадскім тэатры іграла антрэпрыза пана Г. Не самая горшая, як я пасля ўпэўніўся, але і нічым не лепшая за іншыя местачковыя трупы” [4, с. 29–30]).

5. “Гісторыя пра залатагорскую нявесту”: аповед пра дзяўчыну, паханую у вясельнай сукенцы, што патанула ў Лошыцкім возеры (“Аднойчы да маці прыйшла заказчыца. Здарылася гэта цёмным восеньскім вечарам, калі голае голле дрэў адчайна цягнецца да шыбаў, і апошнія мокрыя лісты, сарваныя ветрам, стукаюцца ў шкло, нібыта самагубцы. Заказчыца была сухой і паважнай немкай нявызначанага ўзросту, у пляскатым капелюшы с маленчкім вэлюмам, нечакана задзірыста адкінутым набок – відаць, вецёр пастараўся. Немка агледзела нашу кватэру, якая служыла

адначасна і майстэрняй, але немагчыма было анічога прачытаць на ейным трохі мужыкаватым твары: ці яна пагарджала нашай беднасцю, ці нічога асаблівага ў змушанай сціпласці кватэры не бачыла? Заказ быў нечаканы: вясельная сукенка! Не, не для яе самой – наведніца нават пакрывіла вусны ў іранічнай усмешцы, – а для дачкі яе гаспадароў, шаснаццацігадовай дзяўчыны. Вось і меркі ўсе ўжо знятыя – на аркушыку запісаныя...” [4, с. 42]).

6. “Гісторыя пра Лошыцкі прывід”: аповед пра прывід маладой менскай паненкі (“Праз два месяцы я атрымаў ліст з Менску – сябар, які і завабіў мяне на злашчасны бал, распавядаў, як узрушыла ўсіх месцічаў смерць пані Ядвігі Любанскай. Нібыта ноччу пайшла яна чамусьці да Свіслачы, спуцілася па стромым адхоне, села ў лодку... А лодка перакулілася... Так і знайшлі пані назаўтра ў рацэ. Аўтар пісьма відавочна лічыў, што справа нячыстая. І неадменна ў ёй замешаны стары Любанскі. Іначай навошта гэты дзіўны загад адразу па пахаванні – замураваць вакно ў пакоі пані Ядвігі? Цела загадаў запаяць у свінцовую труну і паставіць у Лошыцкай капліцы... І з’ехаў адразу ж на Каўказ... “Гісторыя пра статую сутарэнняў дома Ваньковічаў” [4, с. 55]; “Паля мне расказвалі, што сілуэт пані Ядвігі можна ўбачыць у Лошыцы на фоне люні, толькі калі там цвіце гэтае прывіднае дрэўца. Яшчэ – што прывід белай жанчыны бачылі над ракой у тым месцы, дзе патанула пані Ядвіга, а хтосьці назіраў, як яна гуляе між дрэваў, сядзіць ля капліцы, у якой пастаўленая ейная свінцовая труна...” [4, с. 57]).

7. “Гісторыя пра статуі з сутарэнняў дома Ваньковічаў”: містычны аповед пра склепы з незлічымі скарбамі (“Ян Ваньковіч дажыў амаль да нашага стагоддзя. Не ведаю, ці трывожыў яго прывід чароўнай панны з дома на Францыскаўскай, але мармуровая статуя дасюль – у скляпеннях дома Ваньковічаў. І я не хацеў бы быць тым, хто яе выкапае <...> У сутарэннях – склады: бочкі, скрынкі, джамалунгмы вёдраў і бляшаных тазікаў... Гісторыя пра купца і яго трох дачок пацверджваецца гарадской хронікай. Але насельнікі дома відавочна ў прывідаў не вераць. Вядома, ніхто з іх не спрабаваў адчыніць неіснуючыя дзверы агнём і крывёй... Дый я таксама спрабаваць не буду” [4, с. 68]).

Такім чынам, у аповесці “Ночы на Плябанскіх Млынах” пісьменніца ўзнаўляе цэлую галерэю легенд і паданняў звязаных з Мінскам, што тлумачыцца наступнымі фактарамі: гарадскі хранатоп стаў адной з адзнак стылю таленавітай аўтаркі; сама Л. Рублеўская нарадзілася ў Мінску; жыццё ля Кальварыйскіх могілак паўплывала на яе цікавасць да містыкі і міфалогіі; адной з мэт Л. Рублеўскай, якая рэалізуецца фактычна ў кожным творы (паэтычным і празаічным), з’яўляецца жаданне зацікавіць чытачоў слаўнай гісторыяй Беларусі, стварыць запамінальны вобраз роднай Альбарутэніі.

Літаратура

1. Журина, О. В. Модель дома в творчестве позднего Л. Н. Толстого / О. В. Журина // Коды русской классики: “дом”, “домашнее” как смысл, ценность и код : материалы III Междунар. науч.-практ. конф., посв. 90-

летию со дня основания и 40-летию со дня возрождения первого классического Самарского государственного университета в Самарском крае, Самара, 19 – 20 нояб. 2009 г.: в 2 ч. / отв. ред. Г.Ю. Карпенко. – Самара, 2010. – Ч. 1. – 318 с.

2. Иванцов, В. В. Пространственно-временная организация художественного мира Маканина : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / В. В. Иванцов. – СПб., 2007. – 112 с.
3. Рагойша, В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці : для школьнікаў і абітурыентаў / В. П. Рагойша. – Мінск : Нар.асвета, 2009. – 303 с.
4. Рублеўская, Л. І. Ночы на Плябанскіх млынах : раман, апавесці, апавяданні / Л. І. Рублеўская. – Мінск : Маст. літ., 2013. – 526 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ